

International Voices in Biblical Studies

זר רימונים
מחקרים במקרא
ובפרשנותו מוקדשים
לפרופ' רימון כשר

עורכים
מיכאל אביעוז
אלי עסיס
יעל שמש

SBL

Society of Biblical Literature

זר רימונים

מחקרים במקרא ובפרשנותו
מוקדשים לפרופ' רימון כשר

עורכים

מיכאל אביעוז

אלי עסיס

יעל שמש

פרופ' רימון כשר

תוכן העניינים

א.....	פתח דבר
ב.....	רימון כשר – המורה והחוקר
ח.....	רימון כשר – רשימת פרסומים
יב.....	רשימת המשתתפים בקובץ
עיוני מקרא ומזרח קדום	
1.....	שוטרי בני ישראל – ממכים למוכים (שמות ה)
20.....	יונתן גרוסמן "מעשי משה (שמ' ב-ד) סימן לישראל": משה כבבואה לעם ישראל בספר שמות יהושע ברמן
40.....	ייעודו של משה: חינוך, מבחן והשתלשלותו של סיפור פרנק פולק
61.....	חטאה ועונשה של בת כהן שזנתה (ויקרא כא 9) לאור פשוטו של מקרא ופרשנות יהודית קדומה יוסף פליישמן
80.....	להתחיל מבראשית: פתיחותיהם של חמישה חומשי תורה יצחק בעז גוטליב
99.....	גורל יהונתן חזי כהן
117.....	מקדש שלמה: חזון או מציאות? גרשון גליל
132.....	חקר המקרא והסוגיה השומרונית – בין עבר להווה יאירה אמית
146.....	על הספרים ששלח מראדך בלאדן לחזקיהו (מל"ב כ 12) בוסתנאי עודד
156.....	תיאורי המלחמה בספר מלכים – תיאורים של מתינות דוד אלגביש
185.....	'הלרשע לעזר ולשנאי ה' תאהב': לקחי תוכחת הנביא כבסיס לעיצובה המחודש של מלכות יהושפט בספר דברי הימים ברכי אליצור
206.....	טומאת שם ה' בספר יחזקאל טובה גנזל

220	”וְלֹא תִסְפְּדוּ וְלֹא תִבְקְעוּ“: הַאיסור עַל יַחְזָקָא לְנַהוּג מְנַהְגֵי אַבְלוּת עַם מוֹת רַעֲיִיתוֹ (יַחְזָקָא כַּד 15–24) יַעַל שֶׁמֶשׁ.....
239	אִידאָלוגִיָּה עִירוֹנִית בַּעֲמוֹס פֶּרֶק ג' יוֹנְתָן בֶּן-דָּב.....
256	הַרִיב עִם תּוֹשְׁבֵי יְהוּדָה בִּימֵי אַחַז (מִיכָה ו' 1–8) שִׁמְוֵאל וְרִגְוֹן.....
274	הַמְּבַנָּה שֶׁל זְכַרְיָה ח וּמִשְׁמַעוֹתוֹ אֵלֵי עֲסִיס.....
286	תְּהִלִּים קְלָה – פְּסִיפּוֹס כְּתוּבִים, טַעֲמוֹ וּכְוֹנָתוֹ יֵאִיר זְקוּבִיץ.....
297	שְׁלוֹשׁ הָעֵרֹת פִּילוֹלוֹגִיּוֹת עַל סֵפֶר אִיּוֹב אַלִיעֶזֶר (אֲד) גְרִינְשֵׁיין.....
309	”אֲכַל אֶת הַמַּגְלָה הַזֹּאת“ (יַחְזָקָא ל' ג' 1) – הַכְּתִיבָה כְּסִמֵּל וּכְדִמּוּי בַּמִּקְרָא נִילֵי שׁוֹפֵק.....
328	נְטִישָׁה אֱלוֹהִית בַּסְּפָרוֹת הַמְּסוּפּוֹטְמִית וּבַמִּקְרָא: לְקִרְאֵת שַׁחֲזוֹר שִׁיחַ תְּאֻלוֹגִי קָדוּם יַצְחָק פֶּדֶר.....

עִוְנֵי פֶרְשׁוֹת

355	מְסוֹרוֹת הַכְּתִיבָה שֶׁל שִׁירַת הָאֲזִינוּ בְּכַתְבֵי יָד אֲשֶׁכְּנַזִּים מִקְרָאִים מִימֵי הַבִּינִיִּים יוֹסֵי פֶרֶץ.....
375	בֵּין מוֹדַע לְלֹא מוֹדַע בְּנַפְשׁ הַגִּיבּוֹר הַמִּקְרָאִי: תּוֹכְנּוֹת פְּסִיכּוֹלוֹגִיּוֹת בַּפִּירוּשׁוֹ שֶׁל רַב יַצְחָק בֶּן שִׁמְוֵאל הַסְּפָרְדִי לְסֵפֶר שִׁמְוֵאל שִׁמְעוֹן שְׁטוּבֶר.....
390	עַל ”תּוֹדַעַת הַפֶּשֶׁט“ הַיְמִי-בִּינִימִית וְתְרוּמָתוֹ שֶׁל דְּנִיָּאל אֶלְקוּמִיסִי לְעִיּוֹן סְמִנְטִי בַּמִּקְרָא מֵאִירָה פּוֹלִיאַק.....
416	מְבַנָּה הַפִּירוּשִׁים בְּקוּבֶץ הַבִּיזְנְטִי: עַל אַחַת הַנוֹסַחאוֹת הַמִּשְׁמָשׁוֹת בְּקוּבֶץ לְמֵלֶכֶת הַפִּירוּשׁ וְדִיּוֹן מִיִּצְג בְּטַקְסֵט מִקְרָאִי אֶחָד גְרִישׁוֹן בְּרִין.....
425	הַגְּהוֹת רִשׁ”י וְהַגְּהוֹת תְּלִמִּידוֹ לְפִירוּשׁ רִשׁ”י עַל סֵפֶר עַמּוֹס יַצְחָק שׁ’ פֶּנְקוּבֶר.....
449	”כָּל X שֶׁבַּמִּקְרָא – לְשׁוֹן Y“: הַשְּׁגוֹתֵיו הַסְּמוּיּוֹת שֶׁל רִשׁ”י עַל מַחְבֵּרַת מְנַחֵם יֵאִיר הָאֵס.....
464	אוֹתוֹת פּוֹרְחוֹת – הֵא כִּיצַד? מֵאִיר גְּרוּבֶר.....

468	נוסח פירוש רשב"ם לתורה על פי כ"י ברסלאו ועל פי מקורות נוספים יהונתן יעקבס
489	מדוע עזב ר' אברהם אבן עזרא את ספרו "כנפש נבהלת"? אוריאל סימון
503	סודותיו של ראב"ע בפירוש רמב"ן לתורה: זיקות של מינוח והקשר פרשני מרים סקלרץ
524	פירושי רד"ק למצג בסיפור המקראי איילת סידלר
539	תוספות מאוחרות של רד"ק לספר השורשים ומגמתן הרעיונית יחיאל צייטקין
562	פירושי רמב"ן על קבר רחל במהדורות השונות של פירושו לתורה יוסף עופר
579	המעשים הסמליים בספר יחזקאל לאור פירושו של ר' מנחם בן שמעון תמימה דוידוביץ
603	בין שאלתו של יצחק אברבנאל לתשובתו של יוסף חיון: שלב חדש בשאלת חלקו של משה בכתיבת התורה ערן ויזל
620	"הרנינו גוים עמו": שירת האזינו – פולמוס יהודי נוצרי ברנסנס משה רחימי

'ה'לרשע לעזר ולשנאי ה' תאהב': לקחי תוכחת הנביא כבסיס לעיצובה המחודש של מלכות יהושפט בספר דברי הימים

ברכי אליצור

ספר דברי הימים משכתב את סיפור תולדות ממלכת יהודה והעומדים בראשה מראשית היווסדה של הממלכה ועד לחורבנה. סיפור הממלכה בספר דברי הימים מוצג לעתים מזווית השונה מזו המוצגת בספר שמואל ובמלכים, אולם בנוגע למרבית המלכים, אפשר להבחין בבסיס ההיסטורי המשותף, בפיתוחו ובעיצובו בכל אחד מן הספרים בהתאם למגמת החיבור ולמסריו הגלויים והסמויים.¹ לא כן הדבר בתיאור ממלכת יהושפט. מחבר דברי הימים מוסיף פרטי מידע רבים שבהם מתואר יהושפט כמלך עצמאי רב פעלים בענייני משפט וצבא, המצמיד את הממלכה לפיתוח מוסדות התורה והמשפט ומדרכן ומחזק את העם לאמונה בניצחון על אויביהם, בעוד בספר מלכים מוצג יהושפט במרבית הסיפורים כמי שפועל לצד אחאב מתוך מחויבות משפחתית, ואינו ניכר כמי שתרם לטיפוח חיי הביטחון והרוח בממלכה.

הטיפוח של מלכי בית דוד בספר דברי הימים אינו מפתיע. אפשר למנות רשימה ארוכה של מלכי יהודה הזוכים לעידון בתיאור חטאיהם או להתעלמות מוחלטת מקיומם של החטאים בספר דברי הימים (כגון דוד ושלמה). מלכים אחרים נהנים מהרחבת התיעוד של מעשיהם הטובים, שלא נזכרו כלל בספר מלכים (כגון דוד, חזקיהו ויאשיהו), אולם בנוגע ליהושפט מדובר בהרחבה שהיא מעבר לטיפוח חיובי. יהושפט של ספר מלכים אינו מוצג כמלך שלילי, אולם דמותו המשנית, המתרפסת קמעה בפני מלכי ישראל, כפי שמתוארת בספר מלכים, אינה משתלבת עם תיאורי הכריזמה וכושר ההנהגה של המלך בספר דברי הימים.

במאמר זה ננסה לברר את פשר שינוי הצורה שעוברת אישיותו של יהושפט בספר דברי הימים, וכיצד משתלב העיצוב המחודש של דמותו עם המגמות הכלליות של ספר דברי הימים. בחלק הראשון של המאמר נעמדת את סיפורי יהושפט המתועדים בספר מלכים עם עקרונותיו של מחבר דברי הימים, ונברר את הצורך בעיצובם המחודש בספר דברי הימים.

החלק השני יעסוק בעיצוב המיוחד של דמותו של יהושפט בספר דברי הימים לאור מאפייני החיבור ועקרונותיו. בחלק זה נציג השערה על פיה ניסה מחבר דברי הימים לשוות לממלכת יהושפט אופי של מלוכה אידילית, המקיימת את תורת משה ומיישמת הלכה למעשה את הלכות הנהגת המדינה שנכתבו בה. העיצוב המחודש מוכיח כי ממלכת יהודה בהנהגת יהושפט משמשת ניגוד מוחלט למקבילתה הישראלית, שבה פולחן הבעל וחסאי הדת והמוסר הם ממאפייניה המרכזיים של משפחת המלוכה ונתיניה.

בסיום המאמר נעמוד על משמעות סדר הצגת תולדות יהושפט בספר דברי הימים, בהתאם לעקרון הגמול, שהוא אחד היסודות המרכזיים של החיבור.

¹ על מגמות עריכה של ספר מלכים ראו: אביעזר, מלכים, חלק א, עמ' 11–55; חלק ב, עמ' 11–57. על מגמות עריכה של ספר דברי הימים נדון להלן.

א. התנגשות עקרונות היסוד של ספר דברי הימים עם תיאור מלכות יהושפט בספר מלכים

מגמות העריכה של סיפורי ממלכת יהודה בספר דברי הימים נדונו לא מעט בפרשנות הקדומה ובמחקר המודרני המוקדם והמאוחר. נציג בקצרה כמה מהתייחסויות פרשנים וחוקרים לנושא:

הפרשנות הקדומה ייחסה למחבר דברי הימים² מגמה פרו-יהודאית, שהביאה להצגה אפולוגטית של סיפורי שושלת בית דוד ולהימנעות מעיסוק בחטאיה.³ קשה להסתפק בהסברים אלו לאור הימצאותן של תוספות תיאור בספר דברי הימים המעצימות את חטאם של כמה ממלכי בית דוד, כגון תוספת תיאור מכתב מאליהו ליהורם בן יהושפט המוכיח אותו על חטאיו (דה"ב כ"א 12–19); תוספת תיאור פשיעת יהואש לאחר מות יהוידע הכוהן ופקודתו על הריגת זכריה בן יהוידע (דה"ב כ"ד 17–22); תוספת תיאור חטאי עוזיהו במקדש (דה"ב כ"ו); ועוד.

יחזקאל קויפמן יוצר הפרדה בין מעגלים נבואיים חיוביים ובין מעגלים נבואיים שליליים, ומסביר את הרלוונטיות של המעגלים הנבואיים החיוביים בלבד לספר דברי הימים בהיותם מתייחסים למרכיבי הגאולה של דור שיבת ציון.⁴ הבחנה זו מסבירה את הסיבה להתמקדות בסיפורים בעלי לקח ממשי לדור שבי ציון בספר דברי הימים, אולם עדיין נותר להבהיר כיצד הבחנה זו תיתן מענה הולם לכל השינויים שבין שני החיבורים.

לשאלת השינויים התייחס יצחק קלימי במחקרו הספרותי על ספר דברי הימים, וכך היא מסקנתו:

נמצאנו למדים שלא מגמה ולא השקפה זו או אחרת של מחבר ספר דברי הימים הן ההסבר לסטיות לא מועטות שסטה מן המקורות הקדומים אשר היו לפניו, אלא דווקא שיטה ספרותית שמחבר הספר אימץ לעצמו. במילים אחרות, כתוב בספר דברי הימים שאפשר לשייכו למסגרת תופעה ספרותית מסוימת, היינו שהוא משתלב בבירור בשיטות הכתיבה של בעל דברי הימים, קשה מאוד לתלות זאת באמונה או בדעה של מחבר הספר.⁵

אפשר להשתמש בדברי קלימי כאמצעי לצינון ההתלהבות בחיפוש הסבר אידאולוגי לכל שינוי של אות, מילה או תג בשכתוב סיפורי נביאים ראשונים בספר דברי הימים, אך האם אפשר להסתפק בנימוק ספרותי, גם כשמדובר בהבדלים משמעותיים המשנים את ההערכה העולה כלפי הדמויות, או בסתירה בתיאור האירועים בשני החיבורים?

משה צבי סגל ושרה יפת מציעים הסבר מקיף, המתייחס לכל ההשמטות, השינויים והתוספות שבספר דברי הימים, ומסבירים אותם על רקע הצרכים החדשים של דור שבי ציון: היווצרותה המחודשת של ממלכת יהודה, חידוש עבודת המקדש, הנהגה חדשה, אמונה בחוקיות המוחלטת של שכר ועונש, שאיפה לאחדות העם במרחב הגאוגרפי של גבולות הארץ ועוד. סגל ויפת רואים את ספר דברי הימים כחיבור שמטרתו לתת מענה לצרכים החדשים באמצעות שכתוב ההיסטוריה של תולדות ממלכת יהודה בתקופת המלוכה. וכך כותב סגל: "וכך נשתנה במשך הדורות ציור האישיות של שלמה ושל מלכי יהודה הבאים אחריו,

² הכינוי "מחבר ספר דברי הימים" ילווה אותנו לאורך מאמר זה. לדיון בסוגיית זהותו של מחבר הספר וזמן חיבורו ראו: יפת, מחבר דברי הימים, עמ' 371; קנפורס, דה"ב, עמ' 90–116 וההפניות שם.

³ ראו המיוחס לרש"י דה"ב א א 1; י 1; יז 13, רד"ק בהקדמה לספר דברי הימים (דפוס שוונצינו רמ"ו), אברבנאל בהקדמה לספרי נביאים ראשונים (ירושלים תשט"ו, עמ' קסג–קסד).

⁴ קויפמן, תולדות, ד, עמ' 458–459.

⁵ קלימי, דה"ב, עמ' 387.

בהתאם להשתנות המושגים הדתיים והמדיניים מימי בית ראשון עד ימי בית שני.⁶ יפת מוסיפה כי ספר דברי הימים הוא ניסיון לקיים משמעות לחיי ההווה מתוך ההיצמדות לחיי העבר ויצירת רציפות והמשכיות בתולדות ישראל ובאמונתו.⁷ סגל ויפת מייחסים לספר דברי הימים מגמה דומה לזו שמייחסים חוקרים רבים לדרשות חז"ל העוסקות באישי המקרא ובסיפוריו. ספר דברי הימים הוא כביכול מדרש מאוחר לספרי נביאים ראשונים, ומצפין בתיאוריו מסרים גלויים וסמויים לקהל היעד שלו – דור שבי ציון.⁸ במדרשו לספרי נביאים ראשונים מדין מחבר דברי הימים את קהל קוראיו ללמוד מלקחי העבר וליישם בחיי ההווה. היתרון המובהק של ההסבר המובא בדברי סגל ויפת הוא בהיותו נותן מענה למכלול השינויים בתיאורי מחבר ספר דברי הימים. המפתח להבנת השינויים טמון בהבנת מציאות התקופה על מורכבותה, רגישותיה, ערכיה המתחדשים וצביונה.

תולדות מלכות יהושפט, כפי שהן מעוצבות בספר מלכים, מציבות אתגר לא פשוט למחבר דברי הימים, המנסה להעביר תיעוד נאמן של השתלשלות האירועים בממלכת יהושפט, מתוך שהוא נשאר נאמן לעקרונותיו. נמנה את מאפייני תיאור מלכות יהושפט בספר מלכים ונעמת אותם עם העקרונות הבסיסיים של מחבר דברי הימים:

1. קשרי החיתוך בין יהושפט לאחאב

יהורם בן יהושפט נשא את עתליה בת אחאב.⁹ נישואי בן מלך מממלכת יהודה עם בת מלך ישראל נובעים כפי הנראה ממניעים דיפלומטיים ומן הצורך והרצון להידוק הקשרים בין שתי הממלכות. נישואים אלו אינם משתלבים עם העיקרון של מחבר דברי הימים, השולל את הבסיס הלגיטימי והדתי של ממלכת ישראל, ומנסה להוכיח את חולשתה של הממלכה ואת אי-הרלוונטיות שלה לאחר הפילוג.¹⁰

⁶ סגל, מבוא המקרא, חלק ה, עמ' 792–793.

⁷ יפת, אמונות ודעות, עמ' 421–422, 432. בשאלת מגמת ספר דברי הימים עסקו חוקרים נוספים רבים, ובהם: רודולף, דה"י, עמ' ix–viii; מוזיס, דה"י; דה פריס, דה"י, עמ' 21–28; 95–115; ריילי, דה"י, עמ' 26–36; בן צבי, דה"י, עמ' 241–260; ואחרים.

⁸ זליגמן (ניצני מדרש) מציג במחקרו תופעה ספרותית המאפיינת את ספר דברי הימים, המצביעה על ראשיתו של לימוד בדרך המדרש. אולם זליגמן מתייחס לשיטה הספרותית המתודולוגית של החיבור ולהיבט הפרשני של המונח "מדרש", ואילו אנו מתייחסים להיבט המוסרי-הערכי של המדרש, המעצב מחדש את הסיפור המקראי, לא רק לשם פרשנותו אלא בעיקר כאינטרפרטציה אקטואלית למען קהל קוראיו בהווה.

⁹ על פי מל"ב ח 18 ודה"ב כא 6.

¹⁰ את היחס לממלכת ישראל מבטא מחבר דברי הימים באמצעות נאום המיוחס לאביה מלך יהודה הנישא על הר צמרניים, מיד לאחר הפילוג (דה"ב יג 5–12). ממלכת ישראל מורכבת, על פי תיאורו, מאנשים ריקים בני בליעל, שניצלו את חולשת רחבעם, והקימו ממלכה יריבה השקועה כולה בחטא. מחבר דברי הימים אינו בוחל בהזדמנויות להכביר בתיאור חטאי ממלכת ישראל, כפי שעולה מן התוכחות המופנות למלכה ומתיאור עונשיה, אף כשאלו אינם נזכרים במפורש בספרי נביאים ראשונים.

2. מאפיינייה הדתיים של ממלכת ישראל בתקופת שלטונו של אחאב

הקושי הכרוך בקשרי החיתון מתעצם לנוכח תיאור מאפייניו הדתיים והמוסריים של בית המלוכה של אחאב על פי ספר מלכים:

- הנהגת מדינה בהשפעה נכרית – צידונית (מל"א טז 30–31).
- החדרת פולחן הבעל (שם, 32–33).
- בניית העיר יריחו בניגוד לציווי מפורש האוסר על בנייתה (שם, 34).
- הריגת נביאי ה' (שם, יח 4).
- עיוות משפט (פרשת כרם נבות, שם כא).

מאפיינים אלו עומדים בסתירה גמורה לערכים המקובלים בממלכת יהודה, כפי שהם מוצגים בספר דברי הימים. בספר דברי הימים ניכרת מגמה של הדגשת תיאורי ההקפדה על עבודת ה' וקיום התורה והמצוות על ידי המלכים אשר הלכו בדרך ה'.¹¹

3. הצלחותיו היחסיות של יהושפט בתקופות קשרי הברית עם המלך אחאב

האמונה בתורת הגמול היא מאבני היסוד במקרא, אולם בעוד במרבית ספרי המקרא הסופר מניח כי האמונה בצדק האלוקי היא בסיסית, ועל כן אינו טורח לבאר בכל סיפור וסיפור את הקשר שבין מעשי הדמות לעונשה, בספר דברי הימים עונשי המלכים מלווים תמיד בפרשנות רעיונית, המסבירה את הקשר שבין מעשי המלך לגמולו.¹² מחבר דברי הימים יכול היה להתגבר באופן מסוים על הקשיים שמנינו זה עתה, ואף לחזק באמצעותם את עקרון תורת הגמול, לו את תיאורי מלכות יהושפט היה מלווה רצף של תיאורי תבוסה ואבדן, והיה אפשר להוכיח כי המלך יהושפט משלם באופן אישי על חטאי הצטרפותו לממלכה הפסולה. אולם לא כך הם פני הדברים.

יהושפט נזכר בארבעה סיפורים בספר מלכים:

1. הצטרפותו למלחמה השלישית של אחאב מול ארם, שם מצא אחאב את מותו, ואילו יהושפט וממלכתו ניצלו (מל"א כב).

¹¹ ראו לדוגמה בתיאור העלאת ארון ה' לירושלים בפעם השנייה על ידי דוד: "וַיֵּשְׂאוּ בְנֵי הַלְוִיִּם אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה כְּדָבַר ה' בְּכַתְּפֵם בְּמִטּוֹת עֲלֵיהֶם" (דה"א טו 15); הקרבת שלמה בבמות גבעון מלווה בפסוק המבאר כי אין במעשה זה חריגה מהציווי בתורה: "וַיֵּלְכוּ שְׁלֹמֹה וְכָל הַקֹּהֵל עִמּוֹ לְבַמָּה אֲשֶׁר גִּבְעוֹן כִּי שָׁם הָיָה אֹהֶל מוֹעֵד הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּמִדְבָּר" (דה"ב א 3); עבודת הקרבנות במקדש שלמה נתקיימה על פי תורת משה: "וּבְדָבַר יוֹם בְּיוֹם לְהַעֲלוֹת כְּמִצְוַת מֹשֶׁה לְשִׁבְתוֹת וְלַחֲדָשִׁים וְלַמּוֹעֲדוֹת שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה בְּחַג הַמִּצּוֹת וּבְחַג הַשִּׁבְעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת" (שם, ח 13); "אִישֵׁהוּ קִיִּים אֶת הַפֶּסַח בְּהַתָּאם לַמִּצּוֹת הַתּוֹרָה: "וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח וַהֲתַקְּדְשׁוּ וְהִכִּינוּ לְאַחֲיָכֶם לַעֲשׂוֹת כְּדָבַר ה' בְּיַד מֹשֶׁה" (שם, לח 6). ראו: רופא, מבוא, עמ' 171–177; מקארתי, מצוות, עמ' 25–44. גישה מקורית לשימוש הנרחב בביטוי "תורת משה" בספרי עזרא ונחמיה ובספר דברי הימים מוצגת במאמרו של דיקסטר, תורת משה, עמ' 70–98.

¹² מדובר בתופעה נרחבת ביותר, המלווה את תיאורי תולדותיהם של כל המלכים משני בתי המלוכה. הדוגמה הבולטת ביותר היא עיצוב סיפור מסע שישק בספר דברי הימים יב 2–12. מחבר דה"י אינו מסתפק בציון חטאי רחבעם שגרמו לתוצאותיו ההרסניות של המסע, אלא מבליע, בין תיאור פשיטה אחת של הצבא לשנייה, את הסיבה לנסיגת הצבא ואת הגורם להתקדמותו המחודשת. ראו: אליצור, פלישת שישק; כשר, תיאולוגיה מקראית; ברג, אחרי הגלות; דילרד, גמול. התיאור המקיף ביותר של תורת הגמול בספר דברי הימים נכתב על ידי יפת, אמונות ודעות. אולם לאחרונה החלו חוקרים מטילים ספק בקביעותיה של יפת. ראו למשל קלי, גמול.

2. סיכום מלכות יהושפט המלווה בהערכה דתית חיובית של תקופת מלוכתו (מל"א כב 41–47).
 3. כישלון כלכלי של יהושפט וסירובו להצעת אחזיה לשיתוף פעולה כלכלי (שם, 49–50).
 4. היענותו של יהושפט לקריאת יהורם בן אחאב להצטרף אליו למלחמתו במואב. יהושפט נזכר על ידי אלישע הנביא כמי שבזכותו נעתר הנביא לבקשת הסיוע של מלך ישראל (מל"ב ג, בעיקר פס' 14).
- יהושפט של ספר מלכים הוא מלך חיובי בעיקרו, המסייע לממלכת ישראל במלחמותיה מול אויביה. הוא מצליח למנוע תבוסה של הממלכה במלחמה בארם,¹³ ואף מסייע לניצחונה במלחמתה במואב. ספר מלכים אינו מספק סיפור שעשוי להתפס כעונש ממשי ליהושפט.
- בהעדר מענה הולם בספר מלכים, נאלץ מחבר דברי הימים לעצב מחדש את תולדות מלוכת יהושפט באופן שישתלבו עם עקרונותיו.

ב. עיצוב דמותו של יהושפט בספר דברי הימים וזיקתו למערכת הרעיונית של ספר דברי הימים

לפני מחבר דברי הימים עומדות שתי אפשרויות עיבוד של תיאור תקופת יהושפט בספר מלכים באופן שישתלב עם עקרונותיו: אפשרות אחת היא העצמה בתיאור כישלונותיו של יהושפט, והסברם כנובעים מהחיבור הפסול שלו עם משפחת אחאב החוטאת. כך יתחזק עקרון הגמול, ותודגש השלילה של החיבור לממלכת ישראל. אפשרות שנייה היא לעמעם את חומרת החיבור לבית אחאב, ולהסביר את הצלחתו המדינית כנובעת מעצמתו וממעשיו הטובים בניהול הממלכה.

בדברינו הבאים נראה כיצד בחר מחבר דברי הימים לעצב את קורות המלך יהושפט, את דרך טיפולו בסיפורי ספר מלכים ואת המקורות הנוספים ששילב לתוך תיאוריו כדי לשרטט תמונה הרמונית, המשלבת את עקרונות הבסיס של החיבור עם השתלשלות האירועים בתקופת מלוכת יהושפט.

בעיצוב המחודש של תיאור מלכות יהושפט יש לבעל דברי הימים שני אתגרים:

1. ניסיון להוכיח כי ממלכת יהודה בימי יהושפט הייתה שונה באופן מהותי ממקבילתה הישראלית, והמשיכה לשמור על צביון יהודי דתי ומוסרי. השפעתו השלילית של בית אחאב לא הצליחה לחדור לממלכת יהודה, וזו הצליחה לקיים, למרות קשרי החיתון, ממלכה הנאמנה לדרך ה' ולעבודתו. החיבור לבית אחאב יתפרש כנובע מעמדה של חוזק ורצון להשפיע ולא מעמדה של כניעה.¹⁴
2. לתת מענה לשאלות הגמול העולות מתיאורי מלכות יהושפט בספר מלכים.

1. מלכות יהושפט מלך יהודה בדברי הימים ופרשת שופטים בספר דברים

תיאור מלכות יהושפט בספר דברי הימים משתרע על פני ארבעה פרקים. ראינו כי מחבר דברי הימים נוהג לכל אורך החיבור להוכיח כי מלכי יהודה הקפידו על קיום מצוות על פי תורת משה. מגמה זו מגיעה לשיאה בתיאור תולדות המלך יהושפט. פרקי יהושפט מכילים הקבלות ממשיות בין עיצוב תיאור מפעליו לבין דיני פרשת

¹³ הנביא האנונימי ניבא לאחאב כי במלחמה השלישית נגד ארם "והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו" (מל"א כ 42), ואילו במלחמה אמנם נתקיים "נפשך תחת נפשו", אך מבחינת העם הם חזרו "איש אל עירו ואיש אל ארצו" (שם, כב 36).

¹⁴ ראו גם: קנפורס, רפורמה, עמ' 500–524 ובעיקר עמ' 501.

שופטים של ספר דברים. הדעה הרווחת כיום היא שספרי דברים ומלכים ב, המכונים במחקר "החיבור הדויטרונמיסטי", חוברו בסוף המאה השביעית או באמצע המאה השישית לפנה"ס.¹⁵ ימי יהושפט (870–845 לפנה"ס), על פי הנחה זו, מוקדמים לחיבורו של ספר דברים ולספרות הדויטרונמיסטית שהתפתחה בעקבותיו, ולפיכך, מחבר דברי הימים, המייחס ליהושפט מפעלים המותאמים למצוות פרשת שופטים, נוקט תיאור אנכרוניסטי שלפיו יהושפט מתואר כמי שהכיר את מצוות ספר דברים, שנכתבו בתקופה המאוחרת לו.

חוקרים אחדים, ובראשם אולברייט, טענו כי בעל דברי הימים מתבסס על מקורות קדומים בתארו את הרפורמות של יהושפט, ולפיכך יש לקבל את מהימנותן ההיסטורית.¹⁶ לעומתם טוענים אחרים כי כל התיאור הוא פרי הגותו של מחבר דברי הימים, שייחס ליהושפט את מאוייו האידאולוגיים בתחום הנחלת התורה והמשפט.¹⁷ בתווך נמצאת השקפתם המפשרת של החוקרים הסבורים כי מחבר דברי הימים עיבד מקורות קדומים שהיו לפניו וניסח אותם מחדש, על פי המונחים שהיו מוכרים בקרב בני דורו.¹⁸

במאמר זה אינני מתיימרת להכריע בין העמדות החולקות. הנחת היסוד של המאמר היא שכתבתו של מחבר דברי הימים היא פרשנות של ההווה לאירועי העבר, בין אם אלה התרחשו ובין אם לאו. בחירתו של מחבר דברי הימים להציג דווקא אירועים אלו בחיבורו, להתעלם מאחרים הנזכרים בספרי מלכים ולנסח אותם במונחים ייחודיים, היא היא שמוכיחה את המגמתיות שבתיאור. על מגמתיות זו נצביע באמצעות השוואת מפעליו של יהושפט למצוות פרשת שופטים.

פרשת שופטים בספר דברים עוסקת בסדרי מדינה: במנהיגיה (מלך, נביא, כוהן, שופט וחכם); במוסדותיה (בתי משפט וערי מקלט); בדרך הטיפול בעבריינים מתחומי הדת והמוסר; ובדרכי ניהול מלחמה. יהושפט מוצג כמי שהנהיג סדרי מדינה על פי חוקי התורה ודאג לתפקודם של מוסדות השלטון ולצורכי העם בתחום הדתי והמוסרי. תיאור נרחב זה נדרש דווקא למלך יהושפט בגלל החשש שנישואיו למשפחת אחאב השפיעו גם על אופן הנהגתו. התיאור מדגיש כי כל הליקויים שאפיינו את ממלכת ישראל בתקופת כהונתו של אחאב פסחו על ממלכת יהודה, הודות למאמצי יהושפט לבערם.

מצוות מינוי מלך

הפסוקים הראשונים העוסקים במלכות יהושפט מתארים את הישגיו בתחומים שונים, ומוכיחים כי יהושפט נשמר מאיסורי המלך הנזכרים בספר דברים ומימש את תכליתם.

¹⁵ ראו: נות, ההיסטוריה הדויטרונמיסטית; קורטז, החיבור הדויטרונמיסטי; נאמן, היסטוריוגרפיה.

¹⁶ ראו: אולברייט, יהושפט; יפת, פירוש לדה"י, עמ' 771–774.

¹⁷ ראו: ולהואוזן, אקדמות, עמ' 191.

¹⁸ ראו: ג'קסון, יהושפט; קליין, יהושפט; קנפורס, יהושפט; קנפורס, רפורמה, עמ' 500–524.

דברים יז

(14) כִּי תִבֹא אֶל הָאָרֶץ...
וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ
כָּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבִיב־תִּי:
(15) שׁוֹם תִּשִּׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ
אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ...

(16) רַק לֹא יִרְבֶּה לוֹ
סוֹסִים...

(17) וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים
וְלֹא יִסּוּר לְכַבּוֹ

וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לוֹ
מְאֹד:

(19) ...לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה
אֶת ה' אֱלֹהָיו לְשֹׁמֵר אֶת
כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת
הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשׂוֹתָם:
(20) לְבַלְתִּי רוּם-לְכַבּוֹ
מֵאֲחֵיו וּלְבַלְתִּי סוּר מִן
הַמִּצְוָה יְמִין וּשְׂמֹאל...

דברי הימים ב יז

(1) וַיִּמְלֶךְ יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ
תַּחְתָּיו וַיִּתְחַזַּק עַל יִשְׂרָאֵל:
(3) וַיְהִי ה' עִם יְהוֹשָׁפָט כִּי
הִלֵּךְ בְּדַרְכֵי דָוִד אָבִיו
הַרְאֵשָׁנִים

וְלֹא דָרַשׁ לְבָעָלִים: (4) כִּי
לֹאֱלֹהֵי אָבִיו דָּרַשׁ
וּבְמִצְוֹתָיו הִלֵּךְ וְלֹא
כָּמַעַשֵׂה יִשְׂרָאֵל:
(5) וַיִּכֶן ה' אֶת הַמַּמְלָכָה
בְּיָדוֹ וַיִּתְּנוּ כָּל יְהוּדָה מִנְחָה
לְיְהוֹשָׁפָט
וַיְהִי לוֹ עֶשֶׂר וָכַבּוֹד לְרֹב:

(6) וַיִּגְבַּה לְבוֹ בְּדַרְכֵי ה' ...

התיאור מכיל את מרכיב הבחירה האלוקית של המלך, מדגיש כי לבבו של המלך לא סר לבעלים, ומשבח את שמירת דברי התורה. יהושפט זכה בעושר וכבוד לרוב, אך לא מתוך רדיפת כסף וזהב, האסורים על המלך, אלא הודות לרגשי הכבוד וההערכה שרחשו לו הנתינים.

החשש המלווה את תפקיד המלך "לבלתי רום לבבו" מתברר כחשש שווא בנוגע ליהושפט. בניגוד למלכי יהודה האחרים ואף החיוביים שבהם, שכלפיהם מתלונן מחבר דברי הימים: "וכחזקתו גבה לבו [=של עוזיהו] עד להשחית וימעל בה' אלהיו" (דה"ב כו 16); "כי גבה לבו... ויכנע יחזקיהו בגבה לבו" (דה"ב לב 26) – מטעים מחבר דברי הימים כלפי יהושפט: "ויגבה לבו בדרכי ה'".¹⁹

הפסוקים מדגישים את השוני בין הנהגת יהושפט להנהגת אחאב: "ולא דרש לבעלים", "ולא כמעשה ישראל". עוד מודגש כי הנהגת יהושפט חלשה גם על חלקים מממלכת ישראל: "ויתן נציבים בארץ יהודה ובערי אפרים". הפסוקים מדגישים את חוסנה של הממלכה במישור הבין-לאומי, הכלכלי והחברתי-פנימי. נתון זה יפותח גם בהמשך התיאור, ומטרתו להבהיר כי החיבור של יהושפט לבית אחאב לא נבע מחולשה מדינית.

¹⁹ יפת (פירוש על דה"י, עמ' 748) מתייחסת למוטיב הגאווה בתיאורי המלכים בספר דברי הימים.

ומה בנוגע לאיסור הסוסים של פרשת שופטים? יהושפט, על פי המתואר בדברי הימים, הקפיד גם על העלמת הסוסים של צבאותיו, כפי שעולה מהשוואה בין תשובת יהושפט לבקשת אחאב להצטרף אליו למלחמה בארם בספר מלכים ובין תשובתו כפי שהיא משוכתבת בספר דברי הימים:

<p>מלכים א כב</p> <p>(4) וַיֹּאמֶר אֶל יְהוֹשָׁפָט הַתֵּלֶךְ אֹתִי לְמִלְחָמָה רְמַת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כְּמוֹנֵי כְּעַמִּי כְּעַמְּךָ כְּסוֹסֵי כְּסוֹסֶיךָ:</p>	<p>דברי הימים ב יח-יט</p> <p>(3) וַיֹּאמֶר אַחְזָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה הַתֵּלֶךְ עִמִּי רְמַת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר לוֹ כְּמוֹנֵי כְּמוֹךָ וְכְעַמְּךָ עִמִּי וְעַמְּךָ בְּמִלְחָמָה:</p>
--	---

הסרת האשרה
הסרת האשרה מיוחסת בדברי הימים למלכים אסא, יהושפט, חזקיהו ויאשיהו, אולם בנוגע למלכים אסא, חזקיהו ויאשיהו, תיאור הסרת האשרה מובא גם בספר מלכים,²⁰ ואילו בנוגע ליהושפט, זוהי תוספת של דברי הימים שאין לה מקבילה בספר מלכים.
כשיהושפט מסיר את האשרה, הוא מקיים בכך את הציווי בספר דברים:

<p>דברים טז</p> <p>(21) לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֶׁרָה כָּל עֵץ אֲצִל מִזֶּבֶחַ ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְךָ: (22) וְלֹא תִקֵּים לְךָ מִצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנָא ה' אֱלֹהֶיךָ:</p>	<p>דברי הימים ב יז 6</p> <p>וְעוֹד הִסִּיר אֶת הַבָּמֹת וְאֶת הָאֲשֵׁרִים מִיְהוּדָה:</p> <p>דברי הימים יט 3</p> <p>אָבַל דְּבָרִים טוֹבִים נִמְצְאוּ עִמָּךְ כִּי בְעֶרְפְּתָהּ הָאֲשֵׁרוֹת מִן הָאָרֶץ וְהַכִּינֹתָ לְכַבְּךָ לְדָרֶשׁ הָאֱלֹהִים:</p>
---	--

ייתכן גם כי באמצעות תוספת זו מנסה מחבר דברי הימים להדגיש ניגודיות נוספת בין יהושפט לאחאב: בעוד אחאב החדיר פולחן נכרי צידוני לתחומי הממלכה, מקפיד יהושפט על הסרת כל סממן נכרי מתחומי ממלכתו.

תפקיד הלוויים

פרשת שופטים עוסקת באיסור נחלה ללוי, ומנמקת את האיסור בהיותם של הלוויים משרתי ה'. ספר דברי הימים מרחיב בהנמקת איסור הנחלה. תפקיד הלוויים הוא ללמד את תורת ה'. הפצת התורה תתאפשר אך ורק אם הלוויים יהיו מפורזים בערי יהודה, בהעדר נחלה פרטית משלהם.
הלוויים של ימי יהושפט הם מימוש התפקיד שיועד להם בספר דברים, ומשמשים אנטיזתה לנביאי הבעל בימי אחאב, שגרמו לעם לעזוב את תורת ה'.²¹

²⁰ ראו: מל"ב טו 13; שם, יח 4 באשר לחזקיהו; שם, כג 6 ביחס ליאשיהו. על האשרה נכתבה ספרות מחקרית ענפה. ראו האזכורים אצל אביעזר, ספר מלכים, חלק א, עמ' 26-27.

²¹ ההקבלה (הניגודית) בין נביא ללוי בספר דה"י היא אחד ממאפייני הספר. תפקידים רבים האופייניים לנביאים בספרי נביאים ראשונים מתוארים בדברי הימים כנחלתם הבלעדית של הלוויים, כגון תפקידם בהעלאת ארון ה' בפעם השנייה (דה"א טו 17, 26), תפקידם בהמלכת יהואש (דה"ב כג) ועוד. על הסיבות למגמה זו ראו: אורבך,

<p>דברי הימים ב יז (7) ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו לבן חיל ולעבדיה ולזכריה ולנתנאל ולמיכיהו ללמד בערי יהודה: ... (9) וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת ה' ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו פָּעַם:</p>	<p>דברים יח (1) לא יהיה לפהנים הלויים כל שקט לוי חלק ונתלה עם ישראל... (5) פי בו פחר ה' אלהיך מפל שבטיך לעמד לשירת פֶּשֶׁם ה' הוא ובניו כל הימים: [ובדב' לג: (8) וללוי אָמַר... (10) יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל]</p>
---	---

הפנייה אל נביא ה'

מחבר דברי הימים מקדיש פרק שלם (דה"ב יח) לסיפור מלחמת אחאב נגד ארם. הסיפור מקביל בעיקרו לתיאור ההתרחשות בספר מלכים, למעט שינויים מסוימים שערך מחבר דברי הימים, בהתאם לעקרונותיו.²² מדוע ראה לנכון מחבר דברי הימים לחרוג ממנהגו ולצרף לתיאוריו סיפור שמתאר בעיקר את המתרחש בממלכת ישראל?

נראה כי סיפור זה מדגיש את היותו של יהושפט מלך המשפיע לטובה על מלכות ישראל, ולא משתף פעולה עם פולחן הבעל הנפוץ בקרבה. התעקשותו לשמוע את דברי נביא ה' היא הגורמת להצגתם האירונית של הנוהים אחרי נביאי השקר. יהושפט מכיר את האיסור לפנות לנביאי שקר ואת חובת הדרישה לשמוע לקול נביא ה', כפי שהיא מופיעה בספר דברים.

נבואה; אמית, נבואה; הנסון, לוויים; קנופרס, כוהנים, בייחוד עמ' 69; לטו, לוויים, עמ' 77-99; ון רוי, נביאים; ספרקס, נבואה; שנידווינד, נביאים, עמ' 204-224; בינטיס, נביאים.

22 מחבר דה"י מוסיף הקדמה המתארת את עושרו של יהושפט: "וַיְהִי לַיהוֹשֻׁפָּט עֶשֶׂר וְקָבוֹד לְרֹב וַיִּתְחַתֵּן לְאַחָאָב" (דה"ב יח 1) כדי להבהיר שירידתו של יהושפט לממלכת ישראל לא נובעת ממצוקה. אדרבה, היא מגיעה מעמדה של חוזק ועושר, וכך גם מקבל אותו אחאב: "וַיִּזְבַּח לוֹ אַחָאָב צֶאֱן וְקָקָר לְרֹב וְלָעֵם אֲשֶׁר עִמּוֹ" (שם, שם 2). מחבר דה"י מוסיף תיאור של השגחה נסית על יהושפט במלחמה: "וַה' יַעֲזְרוֹ וַיְנַסִּיתֶם אֱלֹהִים מִנְּנוּ" (שם, שם 31), בהתאם לעיקרון המדגיש את הצד הדתי של ההתרחשות. מחבר דה"י משמיט את תיאור מותו של אחאב, בהתאם לעיקרון שלא להקדיש מקום לתיאור ההתרחשויות בממלכת ישראל שאין להן השפעה על השתלשלות האירועים בממלכת יהודה. ראו גם קנופרס, רפורמה.

דברים יח

(15) נביא מקרבך מאחיך פמני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעו: (18) נביא אקים להם מקרב אחיהם פמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצננו: (19) והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו: (20) אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא: (21) וכי תאמר בלבבך איכה גנע את הדבר אשר לא דברו ה':

(22) אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבוא הוא הדבר אשר לא דברו ה' בידון דברו הנביא לא תגור מננו:

דברי הימים ב יח

(4) ניאמר יהושפט אל מלך ישראל דרש נא כיום את דבר ה': (5) ויקבץ מלך ישראל את הנבאים ארבע מאות איש ויאמר אליהם הגלך אל רמת גלעד למלחמה אם אהדל ניאמרו עלה ויתן האלהים ביד המלך: (6) ניאמר יהושפט האין פה נביא לה' עוד ונדרשה מאתו: (7) ניאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אהד לדרוש את ה' מאתו ואני שנאתיהו פי איננו מתנבא עלי לטובה כי כל ימיו לרעה הוא מיכיהו בן ימלא ויאמר יהושפט אל יאמר המלך בן: (27) ניאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי...²³

מינוי שופטים ושוטרים

מחבר דברי הימים מיטיב להוכיח את מעלת יהושפט ואת מפעלו הדתי בקרב ממלכת יהודה, אולם הצטרפותו למלחמת אחאב בארם בניגוד לדברי הנביא אינה יכולה לעבור בלא התייחסות. ואכן, עם חזרתו של יהושפט הוא נתקל בנביא, המשמיע באוזניו דברי תוכחה חסרי תקדים: "וישב יהושפט מלך יהודה אל ביתו בשלום לירושלם: ויצא אל פניו יהוא בן חנני החזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזר ולשנאי ה' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה' (דה"ב יט 1-3). תגובתו של יהושפט לדברי התוכחה היא רפורמה שהוא עורך בתחום המשפט. חוקרים רבים עסקו ברפורמה המשפטית של יהושפט ובדרכי עיצובה בכתיבתו של מחבר דברי הימים, אולם בעוד הם עסקו בעיקר בשאלת מהימנותו של תיאור הרפורמה ובהשוואתה לחוקי המשפט שהיו מקובלים בתקופת המלוכה.²⁴ אותנו מעניינת יותר השאלה מדוע הרפורמה שיוחסה ליהושפט היא דווקא בתחום המשפט.²⁵

²³ דברי יהושפט בדברי הימים, המעודדים פנייה אל נביא ה', זהים לדברים המיוחסים ליהושפט בספר מלכים. את ההבדלים הזעירים אפשר להסביר כשינויי סגנון ולא כשינויי תוכן, כגון "האלך על רמת גלעד" במלכים, לעומת "הנלך אל רמת גלעד" בדברי הימים.

²⁴ ראו: אולברייט, יהושפט; ג'קסון, יהושפט; קנופרס, יהושפט; קנופרס, רפורמה. לדיון בעמדותיהם של החוקרים השונים ולסיכום עיקרי מסקנותיהם, ראו: יפת, פירוש על דה"י, עמ' 771-774.

²⁵ מחבר דה"י נוטה לציין רפורמות שעורכים מלכי יהודה בתחומי ממלכתם, אולם בשונה ממלכים חיוביים אחרים שם, מתוארים בעיקר מפעליהם בתחום הפולחן הדתי: אצל חזקיהו – טיהור המקדש, מעמד הכוהנים, הפסח וכו'; אצל יאשיהו מודגש מפעלו כביעור פולחן עבודה זרה מתחומי הממלכות, וגם תרומתו לפולחן המקדש ולעבודתו. ראו: גרינץ, רפורמה; לוורי, מלכים מתקנים. אולם אצל יהושפט הרפורמה היא רק בתחום המשפט.

נציע שלושה הסברים לבחירה זו:

1. נטייתו של מחבר דברי הימים למדרשי שמות: יהושפט – משפט (וכן: שאול – שאל באוב; שלמה – שלום ושקט אתן בימיו; השורש חז"ק בתיאור ממלכת חזקיהו, השורש עז"ר בתיאור מלכות עזריהו [עוזיהו]).²⁶
2. תיקון לתוכחת הנביא: מלחמת אחאב בארם בספר מלכים נזכרת מיד לאחר סיפור ירושת כרם נבות. החטא המרכזי בכרם נבות היה העמדת עדי שקר כדי לזכות בנחלה פרטית. תוכחת יהוא בן חנני עשויה להתפרש כמקבילה לאיסור התחברות עם עדי חמס, וכדי להוכיח את חזרתו בתשובה מתקן יהושפט את מפעלו בתחום המשפט.

דברי הימים ב יט

שמות כג 1

(2) וַיֵּצֵא אֱלֹהִים פְּנֵי יְהוָה בְּן חֲנָנִי הַחַיָּה
 וַיֹּאמֶר אֶל הַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט הֲלֹרְשָׁע לְעֹזֵר
 וְלִשְׁנָאֵי ה' תִּתְּקֵב...

3. הקבלה למצוות פרשת שופטים: תיאור רפורמת יהושפט בתחום המשפט מכיל רמזות והקבלות פנים-מקראיות רבות לדיני שופטים שבספר דברים:

דברי הימים ב יט

דברים טז

(5) וַיַּעֲמֵד שֹׁפְטִים בְּאֶרֶץ כָּל עָרֵי יְהוּדָה
 הַבְּצֻרוֹת לְעִיר וָעִיר:
 (7) וַעֲתָה יְהִי פֶחַד ה' עֲלֵיכֶם שְׁמְרוּ וַעֲשׂוּ
 כִּי אֵין עִם ה' אֱלֹהֵינוּ עֲוֹלָה וּמִשָּׂא פָנִים
 וּמִקַּח שֹׁחַד:
 (8) וְגַם בִּירוּשָׁלַם הַעֲמִיד יְהוֹשָׁפָט מִן
 הַלְוִיִּם:
 וְהִכְהִנִים וּמְרָאֵי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל
 לְמִשְׁפַּט ה' וְלָרִיב וּלְשִׁבוּ יְרוּשָׁלַם:

(18) שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֵּן לְךָ בְּכָל
 שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ
 לְשִׁבְטֶיךָ וְשֹׁפְטוּ אֵת הָעָם מִשְׁפַּט צְדָק:
 (19) לֹא תִטָּה מִשְׁפַּט לֹא תִכִּיר פָּנִים
 וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד ...
 [דב' י 17: כִּי ה' אֱלֹהֶיכֶם הוּא אֱלֹהֵי
 הָאֱלֹהִים וְאֲדֹנָי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל
 הַגָּבוֹר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא
 יִקַּח שֹׁחַד:

(10) וְכָל רִיב אֲשֶׁר יְבוֹא עֲלֵיכֶם
 מֵאֲחֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵיהֶם בֵּין דָם לְדָם
 בֵּין תּוֹרָה לְמִצְוָה לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים
 וְהִזְהַרְתֶּם אִתְּם וְלֹא יֵאָשְׁמוּ לָהּ וְהָיָה
 קֶצֶף עֲלֵיכֶם וְעַל אֲחֵיכֶם כֹּה תַעֲשׂוּן וְלֹא
 תֵאָשְׁמוּ:
 (8) כִּי יִפְלֵא מִמֶּךָ דָּבָר לְמִשְׁפַּט בֵּין
 דָם לְדָם בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין נֹגַע לְנֹגַע
 דְּבָרֵי רִיבִית בְּשַׁעְרֶיךָ

²⁶ ראו: ברזין וזקוביץ, מדרשי שם, עמ' 145–147; גרסיאל, מדרשי שמות; קלימי, לשון נופל על לשון.

דברים טז

דברי הימים ב יט

וְקָמַתְּ וְעָלִיתְּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: (9) וּבָאתְּ אֶל הַכְּהֹנִים הַלְוִיִּים וְאָל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַיָּמִים הָהֵם וְדִרְשָׁתְּ וַהֲגִידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט: (10) וְעָשִׂיתְּ עַל פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ מִן הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר ה' וְשִׁמְרַתְּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יֹרֹךְ: (11) עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יֹרֹךְ וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֵאמְרוּ לְךָ תַעֲשֶׂה לֹא תִסּוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל:

(11) וַהֲנִיחָה אֲמַרְיָהוּ כִּיהֵן הָרֹאשׁ עָלֶיכֶם לְכֹל דְּבַר ה' וְזָכַדְיָהוּ בֶן יִשְׁמַעֵאל הַנְּגִיד לְבֵית יְהוּדָה לְכֹל דְּבַר הַמֶּלֶךְ וְשֹׁטְרִים הַלְוִיִּים לְפָנֶיכֶם חָזְקוּ וַעֲשׂוּ וַיְהִי ה' עִם הַטוֹב:

רפורמת יהושפט בתחום המשפט מוכיחה כי גם פגמיה המוסריים של ממלכת ישראל בהצבת עדי שקר בני בליעל לא השפיעו על ממלכת יהודה; אדרבה, ממלכת יהושפט הנהיגה לראשונה מערכת משפט המעוגנת בחוקי התורה.

דיני מלחמה וכוהן משוח

בספר מלכים מתוארת מלחמה של יהורם בן אחאב נגד מואב, שבה הוא מזעיק את יהושפט מלך יהודה (מל"ב ג). מלחמה זו אינה נזכרת כלל בספר דברי הימים, ובמקומה מתוארת מלחמה אחרת של יהושפט במואב ובעמון. חוקרים אחדים עסקו בשאלת מהימנותו ההיסטורית של תיאור המלחמה בספר דברי הימים,²⁷ אולם אותנו מעניינת יותר השאלה, מדוע לא נזכרת מלחמת יהושפט לצד מלחמת יהורם המתוארת בספר מלכים, ומדוע מצא לנכון מחבר דברי הימים לתעד מלחמה אחרת שאינה ידועה ממקורות אחרים.

המערכה שיזמו יהושפט, יהורם ומלך אדום נגד מואב, כפי שהיא מתוארת בספר מלכים, משיגה את מטרתה ובולמת את התפשטות מואב לתחומי ממלכת ישראל. יהורם מקבל סיוע נסי בזכות הצטרפותו של יהושפט, כפי שמשמיע באוזניו אלישע הנביא (פס' 14). השפעתה החיובית של הצטרפות יהושפט למלך ישראל ותוצאות המלחמה הודות להצטרפות זו אינן עולות בקנה אחד עם דברי האזהרה שהשמיע הנביא יהוא בן חנני באוזני יהושפט, ועם איום הקצף האלוקי שיפגע ביהושפט אם ימשיך בקיום הקשר הפסול.

דברי הימים ב יט

מלכים ב ג

(2) וַיֵּצֵא אֶל פָּנָיו יְהוּא בֶן חֲנָנִי הַחִזְיָה וַיֵּאמֶר אֶל הַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט הֲלֹרְשָׁע לַעֲזוֹר וּלְשֹׂנְאֵי ה' תִּתְּאֶהָב (14) וַיֵּאמֶר אֱלִישֶׁע חַי ה' צָבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו פִּי לֹאִי פָגַי יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲנִי נָשָׂא אִם אֲבִיט אֲלֶיךָ וְאִם אֶרְאֶךָ: (27) וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל

²⁷ ראו עודד וקוכמן, מלחמת יהושפט, עמ' 148, וכן במאמרו של כשר, ישועת יהושפט, עמ' 242–251, וראו בסיכום עמדות החוקרים בדברי יפת, פירוש על דה"י, עמ' 783–784.

מחבר דברי הימים אינו יכול להכניס סיפור כזה, הסותר באופן גלוי את עקרון הגמול ואת תיאור תהליך התשובה שייחס ליהושפט. תחת מלחמה זו הכניס מחבר דברי הימים לחיבורו מלחמה אחרת, המציבה את יהושפט כמודל אולטימטיבי להנהגה ציבורית דתית בשעת היערכות למלחמה. מעלת פעולתו של יהושפט מוכחת באמצעות שלוש דרכים:

1. תפילת יהושפט המביעה אמונה חזקה בישועת ה' מוצבת כניגוד לתגובתו של מלך ישראל במלחמה המתוארת בספר מלכים: "וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲהֶה כִּי קָרָא ה' לְשֵׁלֶשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לְתַת אוֹתָם בְּיַד מוֹאָב" (מלכ ג 10) וכן כניגוד לפעולת אסא בשעת מלחמה – פנייתו לעזרת ארם.
2. תפילת יהושפט ערוכה כמקבילה לתיאורי תפקידה של התפילה במקדש, כפי שעוצבה בידי שלמה:²⁸

מלכים א ה	דברי הימים ב ב
(44) כִּי יֵצֵא עַמְּךָ לְמִלְחָמָה עַל אִיבוֹ בְּדָרֶךְ אֲשֶׁר תִּשְׁלַחם וְהִתְפַּלְלוּ אֵל ה' דָּרֶךְ הַעִיר אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ בָּהּ וְהִבִּית אֲשֶׁר בְּנִיתָ לְשִׁמְךָ: (45) וְשִׁמְעַת הַשָּׁמַיִם אֶת תְּפִלָּתָם וְאֶת תְּחִנָּתָם וְעֲשִׂית מִשְׁפָּטָם...	(1) וַיְהִי אֲחֵרֵי כֵן בָּאוּ בְנֵי מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וְעַמְּהֶם מִהָעַמּוֹנִים עַל יְהוֹשָׁפָט לְמִלְחָמָה: (3) וַיֵּרָא וַיִּתֵּן יְהוֹשָׁפָט אֶת פָּנָיו לְדְרוֹשׁ לַה' וַיִּקְרָא צוֹם עַל כָּל יְהוּדָה: (5) וַיַּעֲמֵד יְהוֹשָׁפָט בְּקֵהַל יְהוּדָה וַיְרוּשָׁלַם בְּבַיִת ה' לִפְנֵי הַחֲצָר הַחֲדָשָׁה:
(51) כִּי עַמְּךָ וְנַחֲלִיתֶךָ הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם מִתּוֹךְ כּוֹר הַבְּרָזִל: (52) לְהִיּוֹת עֵינֶיךָ פְּתוּחוֹת אֶל תְּחִנַּת עַבְדֶּךָ וְאֶל תְּחִנַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְשִׁמְעַ עֲלֵיהֶם בְּכָל קָרָאָם אֲלֶיךָ:	(7) הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהֵינוּ הוֹרַשְׁתָּ אֶת יִשְׂרָאֵל הָאֲרָץ הַזֹּאת מִלִּפְנֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְתַחֲנֶנָּה לְזָרַע אֲבָרְהָם אֲהַבְּךָ לְעוֹלָם: (8) וַיֵּשְׁבוּ בָּהּ וַיִּבְנוּ לָךְ בָּהּ מִקְדָּשׁ לְשִׁמְךָ לֵאמֹר: (9) אִם תְּבוֹא עָלֵינוּ רָעָה חָרֵב שְׁפוּט וְדָבָר וְרָעַב...
(37) רָעַב כִּי יְהִי בְּאֲרָץ דָּבָר כִּי יְהִי שִׁדְפוֹן יִרְקוֹן אֲרָבָה חֲסִיל כִּי יְהִי כִּי יֵצֵר לוֹ אִיבוֹ בְּאֲרָץ שְׁעָרָיו כָּל נִגַע כָּל מַחֲלָה:	וַעֲמַדָּה לִפְנֵי הַבַּיִת הַזֶּה וּלְפָנֶיךָ כִּי שִׁמְךָ בְּבַיִת הַזֶּה וְנִזְעַק אֲלֶיךָ מִצְרַחְתָּנוּ וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ:
(38) כָּל תְּפִלָּה כָּל תְּחִנָּה אֲשֶׁר תִּהְיֶה לְכָל הָאָדָם לְכָל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִדְעוּן אִישׁ נִגַע לְבָבוֹ וּפְרַשׁ כְּפָיו אֶל הַבַּיִת הַזֶּה:	

3. יהושפט מציב כעין כוהן משוח מלחמה שיעורד את העם ויצביע על מקור הניצחון האלוכי: דמותו של יחזיאל בן זכריהו הלוי משמשת, בטכניקה של פרשנות פנים-מקראית, מקבילה לתפקידו של כוהן משוח מלחמה המתואר בפרשת שופטים.²⁹

²⁸ חוקרים אחדים דנו בשאלת מקוריותה של תפילת יהושפט. ראו מחקריו של בינטייס, תפילת יהושפט, עמ' 264–270; מסורת, עמ' 258–268. וכן: רופא, תפילת יהושפט, עמ' 150–152. אנו לא נעסוק בשאלה זו, אולם נרחיב בשאלת מטרותיו של מחבר דה"י בייחוס תפילה זו ליהושפט.

²⁹ דמותו של יחזיאל בן זכריהו היא לא בבואה מובהקת לכוהן משוח מלחמה, שכן הוא פסול אף מבחינת ייחוסו, אולם יש כאן מעין סמליות להקבלת בעלי התפקידים בממלכת יהושפט לאלו הנזכרים בפרשת שופטים.

דברים כ

(1) כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אֹיְבֶיךָ וְרָאִיתָ
 סוּס וְרֹכֵב עִם רֶב מִמֶּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם
 כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעֲלֵךְ מֵאֶרֶץ
 מִצְרָיִם: (2) וְהָיָה פְקָדְכֶם אֶל
 הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדַבֵּר אֶל הָעָם:
 (3) וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם
 קְרִבִים הַיּוֹם לְמִלְחָמָה עַל אֹיְבֵיכֶם אֵל
 יֵרֶךְ לְבַבְכֶם אֵל תִּירָאוּ וְאֵל תַּחֲפוּזוּ וְאֵל
 תַּעֲרָצוּ מִפְּנֵיהֶם: (4) כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם
 הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהַלְחֵם לָכֶם עִם אֹיְבֵיכֶם
 לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם:

דברי הימים ב כ

(14) וַיִּחַזְיָאֵל בֶּן זְכַרְיָהוּ בֶן בְּנֵיָה בֶן
 יַעֲיָאֵל בֶּן מַתַּנְיָה הַלְוִי מִן בְּנֵי אֶסָף
 הָיְתָה עָלָיו רוּחַ ה' בְּתוֹךְ הַקֶּהֶל: (15)
 וַיֹּאמֶר הַקְּשִׁיבוּ כָל יְהוּדָה וַיִּשְׁבְּי
 יְרוּשָׁלַם וְהַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט כֹּה אָמַר ה'
 לָכֶם אַתֶּם

אֵל תִּירָאוּ וְאֵל תַּחֲתוּ מִפְּנֵי הַהֶמוֹן הַרֹב
 הַזֶּה כִּי לֹא לָכֶם הַמִּלְחָמָה כִּי
 לְאֱלֹהִים:

(16) מָחָר רָדוּ עֲלֵיהֶם הַנֶּגַם עֲלִים

בְּמַעֲלָה הַצִּיץ וּמִצָּאֲתָם אַתֶּם בְּסוּף
 הַנַּחַל פְּנֵי מִדְבַר יְרוּשָׁלַם: (17) לֹא לָכֶם
 לְהַלְחֵם בְּזֹאת הַתִּיַצְבוּ עִמְדוּ וְרָאוּ אֶת
 יְשׁוּעַת ה' עִמָּכֶם יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם אֵל
 תִּירָאוּ וְאֵל תַּחֲתוּ מָחָר צְאוּ לְפָנֵיהֶם וְה'
 עִמָּכֶם:

מצוות ערי מקלט

אחת מהמצוות המתוארות באריכות בפרשת שופטים (ובמקומות נוספים) היא מצוות ערי מקלט. בתיאור ממלכת יהושפט בדברי הימים אין הקבלה למצווה מרכזית זו. חז"ל השלימו פער זה באמצעות דרשה המתחקה אחר סיבת התחברות יהושפט אל אחאב במלחמתו בארם:

דברים יט

(1) כִּי יִכְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
 ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ אֶת אֲרָצָם וַיִּרְשׁוּם
 וַיִּשְׁבְּתָם בְּעָרֵיהֶם וּבְכַתְּיֵיהֶם: (2) שְׁלוֹשׁ
 עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה'
 אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְרִשְׁתָּהּ: (3) תִּכְיֶן לָךְ
 הַדֶּרֶךְ וְשַׁלַּשְׁתָּ אֶת גְּבוּל אֲרָצְךָ אֲשֶׁר
 יִנְחִילָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לְנוֹס שָׁמָּה כָּל
 רֹצֵחַ:

דברים רבה פרשת ואתחנן

בוא וראה כחן של ערי מקלט,
 שבשביל ראמות גלעד טעה יהושפט
 והלך עם אחאב למלחמה, וכך הוא
 אומר: "הידעתם כי לנו רמות גלעד"?
 ובמה הטעה אותו? בסעודה שעשה לו
 שנא' וזבח לו אחאב. ר' יודן בשם ר'
 איבו בדבר הלכה טעה אותו. א"ל כתי'
 שש ערי מקלט תהיינה, תני שיהו
 ששתן קולטות כאחד, ואם בטלה אחת
 מהן כולן בטלות.

אחאב מצטייר במדרש זה כחכם בתורה, שהצליח להכשיל את יהושפט בדבר הלכה. אחאב שכנע את יהושפט כי ערי המקלט של ארץ ישראל (בשתי הממלכות)

30 רימון כשר עסק במאמרו "ישועת יהושפט" בהקבלות שבין תיאורי מלחמת יהושפט לתיאורי מלחמת ה' באויבים בשעת יציאת מצרים. מהשוואה זו עולה כי מחבר דה"י מפליג בערכה של ישועת יהושפט ומשווה לה ערך עצום המשתווה לגאולת מצרים. כשר דן במשמעויות התאולוגיות שמרויח מחבר דה"י מהשוואה זו באשר לתפיסת הנס בתקופתו של מחבר דה"י.

אינן קולטות רוצחים בשוגג בשעה שלא כל שש הערים נמצאות בשליטה ישראלית; רמות גלעד, עיר המקלט הצפונית, נשלטת על ידי ארם, ובכך מפקיעה את חסינותם של כל הרוצחים בשוגג השוהים בערי המקלט האחרות. יהושפט התחבר למלחמת אחאב בארם מתוך אינטרס של החזרת כוח קליטתן של ערי המקלט שבתחום ממלכתו.

יהושפט של ספר דברי הימים מנהיג ממלכה המושתתת על חיי הדת ועל חוקיה. המלך ומנהיגי הציבור פועלים על פי תורת משה, ומעמידים אלטרנטיבה ניגודית לממלכת ישראל, שבה חוקי התורה נרמסים ותחתם מתנהלת ממלכה עם צביון צידוני שהביאה עמה אשת המלך.

2. עיצוב כרונולוגי מחדש של קורות יהושפט וממלכתו

ראינו עד כה את מאמצי של מחבר דברי הימים להוכיח את מעלתו של יהושפט בהנהגת הממלכה, חרף הצטרפותו לאחד ממלכי ישראל הרשעים ביותר, באמצעות הקבלת מעשיו למצוות פרשת שופטים. כך הוכיח מחבר דברי הימים כי ממלכת יהודה לא הושפעה כלל מהחיבור הזמני לממלכת ישראל, והיא נשארה נאמנה לתורת ה' ולמצוותיו. דרך נוספת לשילוב עקרונותיו של מחבר דברי הימים עם קורות ממלכת יהודה בימי יהושפט היא עיצוב כרונולוגי מחדש של השתלשלות אירועי הממלכה באופן שסיפורי קורות הממלכה של ספר מלכים, שנזכרו בדברי הימים, לא יסתרו את עקרונותיו הבסיסיים.

היחידה הראשונה העוסקת ביהושפט מתארת את תרומתו החיובית לקיום התורה ומצוותיה בארץ, ואת הקפדתו האישית על דינים הקשורים לתפקידו כמלך (דה"ב יז 1–19). מידע מקדים זה נחוץ כדי להבין את פשר הצלתו הנסית של יהושפט במלחמת רמות גלעד, בניגוד לגורלו של אחאב, שמת באותה מלחמה. גם בתיאור חיבורו לבית אחאב במלחמת רמות גלעד מתואר יהושפט כמי שמנסה להשפיע על ממלכת ישראל לנהוג על פי חוקי התורה (שם יח 6–7), אולם אף על פי כן, מטעים מחבר דברי הימים בפיו של הנביא יהוא בן חנני את השלילה המוחלטת של ממלכת ישראל. יהוא בן חנני משמיע באוזני יהושפט תוכחה חסרת תקדים על הסיוע שהעניק למלך הרשע, ומודיע לו על עונש המצפה לו אם יחזור לסורו (שם יט 1–2). הנביא מסביר מדוע עונשו של יהושפט על חטא ההצטרפות לא יתרחש מיד: "אֲבָל דְּבָרִים טוֹבִים נִמְצְאוּ עִמָּךְ כִּי בְעַרְתָּ הָאֲשֵׁרוֹת מִן הָאָרֶץ וְהִכְיִנְוֹת לְבָבְךָ לְדַרְשׁ הָאֱלֹהִים" (שם 3), ויהושפט מיטיב להפנים את דברי התוכחה, ומתקן את חטאו באמצעות רפורמה משפטית שהוא מנהיג בממלכתו. הגמול על החיבור הפסול אינו מאחר לבוא, והוא מגיע בדמות התקפה צבאית של עמון ומואב על ממלכת יהודה. כאן מתגלה יהושפט במלוא עצמתו כמלך שהשכיל להפנים את חטאי אביו, ובאופן מעורר השתאות הוא מארגן כינוס חירום של תפילה ותחינה שכל כולו הוא פנייה לאל, שמבלעדיו "אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו" (כ 12). תוצאת המלחמה היא ישועה מוחלטת, שלשונות תיאורה מקבילים בעצמתם לתיאור ישועת מצרים.³¹

הסיפור החותם את תיאור ימי יהושפט הוא תיאור כישלוננו המסחרי של יהושפט בהובלת האניות לעציון גבר. נראה כי מחבר דברי הימים עט על סיפור זה (המופיע בספר מלכים) כמוצא שלל רב. הסיפור הקצר על אניות עציון גבר, כפי שהוא מסופר בספר מלכים, יוצר זיקה בין שני מרכיבים חיוניים מאוד למחבר דברי הימים: פעילות של יהושפט שלא צלחה, וניסיון חיבור נוסף בין יהושפט למשפחת אחאב. ראינו כי מחבר דברי הימים נאלץ להמעיט בחומרת מעשה החיבור, משום

³¹ ראו: כשר, ישועת יהושפט.

שאינן יכול להוכיח עונש שקיבל יהושפט כגמול לחיבור זה מהסיפורים האחרים המתייחסים לברית עם בית אחאב. סיפור האניות בספר מלכים מאפשר לו ליצור משוואה מחודשת, אולם לצורך כך הוא משנה מעט את סדר ההתרחשויות ואת תוכנו, ומנמק את הכישלון של יהושפט בהתחברות לאחזיה בן אחאב.

דברי הימים ב פרק כ

(35) וְאַחֲרַי כֵּן אֶתְחַבֵּר יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה עִם אֶחְזִיָּה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הוּא הִרְשִׁיעַ לַעֲשׂוֹת:

(36) וַיִּחְבְּרָהוּ עִמּוֹ לַעֲשׂוֹת אֲנִיּוֹת לְלָכַת תְּרִשִׁישׁ וַיַּעֲשׂוּ אֲנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן גָּבֹר: (37) וַיִּתְנַבֵּא אֱלִיעֶזֶר בֶּן דִּדְנָהוּ מִמְרָשָׁה עַל יְהוֹשָׁפָט לֵאמֹר כִּהֲתַחְבְּרָךְ עִם אֶחְזִיָּהוּ פֶרֶץ ה' אֵת מַעֲשֶׂיךָ וַיִּשְׁכְּרוּ אֲנִיּוֹת וְלֹא עֲצָרוּ לְלָכַת אֶל תְּרִשִׁישׁ:

מלכים א פרק כב

(45) וַיִּשְׁלַם יְהוֹשָׁפָט עִם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל:

(49) יְהוֹשָׁפָט עָשָׂה אֲנִיּוֹת תְּרִשִׁישׁ לְלָכַת אוֹפִירָה לְזָהָב וְלֹא הֵלֵךְ כִּי נִשְׁכְּרוּ אֲנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן גָּבֹר:

(50) אַז אָמַר אֶחְזִיָּהוּ בֶן אַחְאָב אֶל יְהוֹשָׁפָט יֵלְכוּ עִבְדֵי עִם עֲבָדֶיךָ בְּאֲנִיּוֹת וְלֹא אָבָה יְהוֹשָׁפָט:

בפסקה קצרה זו משלים מחבר דברי הימים את הגיוני למלך יהושפט: "הוא הרשיע לעשות" (אפשר גם לפרש מילים אלו כמכוונות לאחזיה ולא ליהושפט), ומצרף נביא חדש, המסביר את הקשר בין המעשה לתוצאה. מחבר דברי הימים חתם את תיאור ימי יהושפט, בדומה למחבר ספר מלכים, בסיפור הכישלון בעציון גבר. הסמיכות מלמדת כי חטא ההתחברות לאחזיה מלך ישראל הוא הגורם למותו של המלך. מיד לאחר מותו מוסיף מחבר דברי הימים תיאור של טבח שביצע יהורם, בנו של יהושפט, יורש העצר, בבני משפחתו, טבח המזכיר את פעולת הרצח שביצע יהוא במשפחת אחאב, "כי בת אחאב היתה לו לאשה".

סיכום

מחבר דברי הימים משכתב מחדש את סיפורי המלכים נביאים ראשונים, מתוך שאיפה להנחיל באמצעותם ערכים מרכזיים החשובים לבני דורו. מלכי יהודה מוערכים לחיוב ולשלילה בהתאם למעשיהם, אך בעיקר בהתאם למידת המשמעות שיש למעשיהם בעבר על צביון חיי היהודים בתקופת שיבת ציון. כשקיים פער בין ההערכה הקדומה לדרכו של המלך ובין מידת תרומתו לערכים החדשים המוצגים בספרות המקראית המאוחרת, יבחר מחבר דברי הימים לוותר על הדיוק בתיאור קורות המלך והממלכה, ויעצב אותם באופן שישתלבו עם עקרונותיו המרכזיים.

דמותו של יהושפט מלך יהודה, שחבר לממלכת ישראל החוטאת בהנהגתם של אחאב ואיזבל, ואף על פי כן לא שילם על כך מחיר אישי ומדיני, סותרת את עקרונות מחבר דברי הימים באשר לשלילה המוחלטת של ממלכת ישראל, ומערערת את האמונה בעקרון הגמול.

במאמר זה, הצענו קריאה חדשה של תיאור מפעלי יהושפט בספר דברי הימים, והצענו לבחון אותם כמעוצבים מתוך מגמה ליצור הרמוניה בין מעשי יהושפט וגמולו כפי שתוארו בספר מלכים ובין עקרונותיו של מחבר דברי הימים. מפעלי יהושפט נדונו במחקרים רבים מנקודת המבט של הביקורת ההיסטורית, ועסקו בשאלה מה מתוך תיאורי המחבר מבוסס על מציאות אותנטית, ומה מתוך דבריו הם תוספת מגמתית. מאמר זה מוסיף נדבך למחקרים אלו, ומנסה להסביר מדוע בחר המחבר לחרוג מתיאורי ספר מלכים ולהוסיף תיאורים אותנטיים או בלתי אותנטיים לתוך חיבורו, וכיצד הם משרתים את צרכיו.

הראינו במאמר כי ישנו צד משותף לתוספות שהכניס מחבר דברי הימים לתיאור תולדות יהושפט: יהושפט מוצג כמי שלא הושפע מדרכיו המקולקלות של מחותנו מלך ישראל. אדרבה, הוא הנהיג רפורמות המתקנות ליקויים דומים בממלכתו. יהושפט הוצג כמי שמיישם הלכה למעשה את דיני התורה הנוגעים להנהגה ציבורית ודתית של המדינה, בהתאם למצוות פרשת שופטים בספר דברים. יהושפט מצטייר כמי שהכיר את פרטי החוקים על בוריים, ואלו היוו את הקו המנחה בניהול ענייני הממלכה. דרכי פעולתו של יהושפט בניהול ענייני המדינה ואופן טיפולו במצבי משבר של הממלכה הם סמל ומופת להתנהגות ראויה בהווה ובעתיד, וחקי של מעשיו מבטיח ניצחון וישועה בממדים של ישועת עם ישראל בימי גאולת מצרים.

קיצורים ביבליוגרפיים

- M. Avioz, "The Book of Kings in Recent Research (Part I)," *Currents in Biblical Research* 4 (2005): 11–55. אביעוז, מלכים, חלק א
- M. Avioz, "The Book of Kings in Recent Research (Part II)," *Currents in Biblical Research* 5 (2006): 11–57. אביעוז, מלכים, חלק ב
- W. F. Albright, "The Judicial Reform of Jehoshaphat," in *Alexander Marx Jubilee Volume* (ed. D. Frankel; New York: Jewish Theological Seminary of America, 1950), 61–82. אולברייט, יהושפט
- א"א אורבך, "מתי פסקה הנבואה?," תרביץ יז (תש"ו), עמ' 1–27. אורבך, נבואה
- י' אליצור, "פלישת שישק: היסטוריוגרפיה מקראית מול מציאות," ישראל והמקרא: מחקרים גיאוגרפיים, היסטוריים והגותיים (רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, תש"ס), עמ' 152–156. אליצור, פלישת שישק
- יאירה אמית, "תפקיד הנבואה והנביאים במשנתו של ספר דברי הימים," בית מקרא כח (תשמ"ג), עמ' 113–133. אמית, נבואה
- P. C. Beentjes, "Tradition and Transformation: Aspects of Innerbiblical Interpretation in 2 Chronicles 20," *Biblica* 74 (1993): 258–68. בינטייס, מסורת
- P. C. Beentjes, "Prophets in the Book of Chronicles," in *The Elusive Prophet: The Prophet as a Historical Person, Literary Character and Anonymous Artist* (ed. J. C. de Moor; Leiden: Brill, 2001), 45–53. בינטייס, נביאים
- P. C. Beentjes, "King Jehoshaphat's Prayer: Some Remarks on 2 Chronicles 20,6–13," *BZ* 38 (1994): 264–70. בינטייס, תפילת יהושפט
- E. Ben Zvi, *History, Literature and Theology in the Book of Chronicles* (London: Equinox, 2006). בן צבי, דה"י
- Sandra Beth Berg, "After the Exile: God and History in the Books of Chronicles and Esther," in *The Divine Helmsman: Studies on God's Control of Human Events, Presented to Lou H. Silberma* (ed. J. L. Crenshaw and S. Sandmel; New York: Ktav, 1980), 107–27. ברג, אחרי הגלות
- ה' ברזין וי' זקוביץ, "מדרשי שם ומשחקי מלים על שמות בספר דברי הימים," בית מקרא יג (תשכ"ח), עמ' 145–147. ברזין וזקוביץ, מדרשי שם

- B. S. Jackson, "Law in the Ninth Century: Jehoshaphat's 'Judicial Reform,'" in *Understanding the History of Ancient Israel* (ed. H. G. M. Williamson; Oxford: Oxford University Press, 2007), 369–97.
- ג'קסון, יהושפט
- מ' גרסיאל, מדרשי שמות במקרא (רמת-גן: רביבים, תשמ"ח).
- גרסיאל, מדרשי שמות
- י' גרינץ, "הסיפור על 'הרפורמה' של יאשיהו וספר דברים", בית מקרא יא (תשכ"ו) עמ' 3–16.
- גרינץ, רפורמה
- S. J. deVries, *1 and 2 Chronicles* (FOTL 11; Grand Rapids: Eerdmans, 1989).
- דה פריס, דה"י
- R. B. Dillard, "Reward and Punishment in Chronicles: The Theology of Immediate Retribution," *WTJ* 46 (1984): 164–72.
- דילרד, גמול
- M. Dijkstra "The Law of Moses: The Memory of Mosaic Religion in and after the Exile," in *Yahwism after the Exile: Perspectives on Israelite Religion in the Persian Era* (ed. R. Albertz and B. Becking; Assen: Van Gorcum, 2003), 70–98.
- דיקסטרה, תורת משה
- P. D. Hanson, "1 Chronicles 15–16 and the Chronicler's Views on the Levites," in *"Sha'arei Talmon": Studies in the Bible, Qumran and the Ancient Near East Presented to Shemaryahu Talmon* (ed. M. A. Fishbane and E. Tov; Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 1992), 69–77.
- הנסון, לוויים
- י' ולהואזן, אקדמות לתולדות ישראל (תרגום: י' יברכיהו' תל-אביב: הוצאת ספר, תרצ"ח).
- ולהואזן, אקדמות
- H. F. Van Rooy, "Prophet and Society in the Persian Period according to Chronicles," in *Second Temple Studies: 2. Temple Community in the Persian Period* (ed. Tamara C. Eskenazi and K. H. Richards; Sheffield: Sheffield Academic Press, 1994), 163–79.
- ון רוי, נביאים
- י"א זליגמן, "ניצני מדרש בספר דברי הימים", תרביץ מט (תש"ם), עמ' 14–32.
- זליגמן, ניצני מדרש
- שרה יפת, אמונות ודעות בספר דברי הימים (ירושלים: מוסד ביאליק, תשל"ז).
- יפת, אמונות ודעות
- Sara Japhet, "The Supposed Common Authorship of Chronicles and Ezra-Nehemiah Investigated Anew," *VT* 18 (1968): 330–71.
- יפת, מחבר דברי הימים
- Sara Japhet, *I & II Chronicles: A Commentary* (OTL; Louisville, KY: Westminster John Knox Press, 1993).
- יפת, פירוש לדה"י

- כשר, ישועת יהושפט
 ר' כשר, "ישועת יהושפט: מימדיה, מקבילותיה ומשמעויותיה", בית מקרא לא (תשמ"ו), עמ' 242–251.
- כשר, תיאולוגיה מקראית
 ר' כשר, "ההתניה הדתית והמוסרית לישועה הניסית: פרק בתיאולוגיה מקראית יהודית", עיוני מקרא ופרשנות ג: ספר זיכרון למשה גושן-גוטשטיין (עורכים: מ' בר-אשר ואחרים; רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ג), עמ' 217–229.
- לוריי, מלכים מתקנים
 R. H. Lowery, *The Reforming Kings' Cult and Society in First Temple Judah* (JSOTSup 120; Sheffield: JSOT, 1991).
- לטו, לויים
 A. Laato, "The Levitical Genealogies in 1 Chronicles 5–6 and the Formation of Levitical Ideology in Post-exilic Judah," *JSOT* 62 (1994): 77–99.
- מוזיס, דברי הימים
 R. Mosis, *Untersuchungen zur Theologie des chronistischen Geschichtswerkes* (Freiburg: Herder, 1973).
- מקארתי, מצוות
 D. J. McCarthy, "Covenant and Law in Chronicles-Nehemiah," *CBQ* 41 (1982): 25–44.
- נאמן, היסטוריוגרפיה
 נ' נאמן, העבר המכונן את ההווה: עיצובה של ההיסטוריוגרפיה המקראית בסוף ימי הבית הראשון ולאחר החורבן, יריעות, מסה עיון ומחקר במדעי היהדות ג (ירושלים: הוצאת ארנה הס, תשס"ב).
- נות, ההיסטוריה הדויטרנומיסטית סגל, מבוא המקרא
 M. Noth, *The Deuteronomistic History* (JSOTSup 15; Sheffield: JSOT Press, 1991).
 מ"צ סגל, מבוא המקרא (ירושלים: קרית ספר, תשי"ב).
- ספרקס, נבואה
 K. Sparks, "The Prophetic Speeches in Chronicles: Speculation, Revelation, and Ancient Historiography," *BBR* 9 (1999): 233–45.
- עודד וקוכמן, מלחמת יהושפט
 ב' עודד ומ' קוכמן, "מלחמת יהושפט בברית עמי עבר הירדן המזרחי", ספר דברי הימים ב (עולם התנ"ך; עורך: ב' עודד; תל-אביב: דברי הימים, 1994).
- קויפמן, תולדות מוסד ביאליק, תש"ך.
 י' קויפמן, תולדות האמונה הישראלית (ירושלים: קורטז, החיבור הדויטרנומיסטית קלי, גמול
- קורטז, החיבור הדויטרנומיסטית
 E. Cortese, *Deuteronomistic Work* (SBFA 47; Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1999).
- קלי, גמול
 B. E. Kelly, *Retribution and Eschatology in Chronicles* (JSOTSup 211; Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996).

- R. W. Klein, "Reflections on Historiography in the Account of Jehoshaphat," in *Pomegranates and Golden Bells: Studies in Biblical, Jewish, and Near Eastern Ritual, Law, and Literature in Honor of Jacob Milgrom* (ed. D. P. Wright et al.; Winona Lake: Eisenbrauns, 1995), 643–57. קליין, יהושפט
- י' קלימי, ספר דברי הימים כתיבה היסטורית ואמצעים ספרותיים (ירושלים: מוסד ביאליק, תש"ס) קלימי, "לשון נופל על לשון בספר דברי הימים", *PAAJR* 59 (1993), עמ' 29–40. קלימי, לשון נופל על לשון
- G. N. Knoppers, *I Chronicles 1–9* (AB; New York: Doubleday, 2004). קנפרס, דה"י
- G. N. Knoppers, "Jehoshaphat's Judiciary and 'the scroll of YHWH's Torah'," *JBL* 113 (1994): 59–80. קנפרס, יהושפט
- G. N. Knoppers, "Hierodules, Priests, or Janitors? The Levites in Chronicles and the History of the Israelite Priesthood," *JBL* 118 (1999): 49–72. קנפרס, כוהנים
- G. N. Knoppers, "Reform and Regression: The Chronicler's Presentation of Jehoshaphat," *Biblica* 72 (1991): 500–24. קנפרס, רפורמה
- W. Rudolph, *Chronikbücher* (HZAT 21; Tübingen: Mohr, 1955). רודולף, דה"י
- א' רופא, מבוא לספרות המקרא (ירושלים: כרמל, תשס"ו). רופא, מבוא
- א' רופא, "תפילת יהושפט", בתוך: ב' עודד (עורך), דברי הימים ב (עולם התנ"ך; עורך: ב' עודד; תל-אביב: דברי הימים, 1995), עמ' 150–152. רופא, תפילת יהושפט
- W. Riley, *King and Cultus in Chronicles: Worship and the Reinterpretation of History* (JSOTSup 160; Sheffield: Sheffield Academic Press, 1993). ריילי, דה"י
- W. M. Schniedewind, "Prophets and Prophecy in the Books of Chronicles," in *The Chronicler as Historian* (ed. M. P. Graham et al.; Sheffield: Sheffield Academic Press, 1997), 204–24. שנידווינד, נביאים